

"חינוך מתחיל להיות משמעותי כשהוא מסביר איפה הוא טועה"

כיצד הפך החינוך הדמוקרטי לכוח משפיע בעיצוב מדיניות החינוך בישראל?

נועם שרון

"כשאתה עומד מול אנשים ממשרד החינוך, אתה לא יכול סתם להפריח סיסמאות באוויר ולקצור תשואות מהקהל, כמו שהרבה פעמים קורה בחינוך האלטרנטיבי כשהוא מדבר בינו לבין עצמו. ההתחככות מול החברה והממסד היא סוד הצמיחה הענקית של החינוך הדמוקרטי בישראל"

יוקדש לביקורת על החינוך הדמוקרטי. כלומר, שילמנו לאנשים כסף כדי שיכתבו נגד החינוך. זה היה מאוד חשוב בעיני. לדעתי, כל חינוך שעסוק בלהסביר למה הוא צודק, הוא חינוך רע. חינוך מתחיל להיות משמעותי כשהוא מסביר למה הוא טועה. ביקורת עצמית הנה כלי התפתחות. בתי ספר שבהם אין ביקורת שוקעים בסופו של דבר. יכול להיות שהם נראים נפלא, ויש להם רשימות המתנה מכאן ועד סוף העולם. אבל הם לא משתנים, וחושבים שהם מחזיקים את האמת בכיס שלהם - וברגע שאתה חושב שאתה מחזיק את האמת בכיס שלך, אתה תקוע. בשנים האחרונות אנו רואים יותר ויותר מפגש בין אלטרנטיבה לממסד, ושם החגיגה בעיני.

החינוך הדמוקרטי השתנה מחינוך אליטיסטי עבור ילדי עשירים לזרם חינוכי שבמודע מנסה להיכנס למקומות יותר

כן. הנחת העבודה שלנו היא שכל אדם מביא איתו משהו ייחודי לעולם, ששייך רק לו. התפקיד של המנחה והמערכת כולה היא להוציא את האינדיבידואל מהילד הזה. הצמיחה של הילד היא דרך חיזוק אזורי החזק שלו.

ומה עם התמודדות עם אזורי החולשה שלו? הרי בחינוך שבו ילד יכול לבחור את תוכנית הלימודים שלו הוא יכול להתחמק מהתמודדות עם הצדדים החלשים שלו, ולהתפתח באופן חד-צדדי.

לפי התפיסה שלנו לכולם יש צדדים חלשים, חזקים ובינוניים. לשיטתנו, חיזוק הצד החזק הוא הדרך המהירה ביותר לחיזוק הצד החלש. בקביעת הקצב לחיזוק הצדדים החזקים והחלשים צריך מאוד להקשיב לילד, ויש ילדים שמאוד מעניין אותם לעבוד על הצד החלש שלהם.

כיצד העיקרון הדמוקרטי מתבטא במבנה בית הספר?

המבנה ההיררכי, הפירמידה, לא מתאים לארגון שרוצה להתפתח, והמודל שלנו יותר דומה למעגל או לרשת. בנייה בית הספר אין אפליה על רקע גילי. הרי יכול להיות שאיש הכספים המבריק ביותר לומד בכיתה ד'. ואז, אם מעניינים אותו העניינים הכספיים של בית הספר, לא נמנע ממנו לקחת חלק בוועדה שאחראית על התחום. הקהילה מזהה את האנשים החזקים באותו תחום שרוצים להוביל, ויוצרת שלם שעולה על סכום חלקיו.

כיצד אתם מתייחסים לביקורת?
בזמנו הוצאנו עיתון ששמו "סימן שאלה", והחלטת המערכת הייתה ששליש מהעיתון

אומרים שחינוך ולדורף ודמוקרטי הם הפכים גמורים. לראייתך, איפה טמון ההבדל המהותי בין החינוך הדמוקרטי לחינוך ולדורף?

הנחת היסוד של החינוך הדמוקרטי היא שאין לנו מושג מניין באנו לכדור הארץ ולאן נלך מפה. לכן אין דרך סלולה שצריך לעבור בה, ולפיכך כל אחד צריך להתעלות לרמת המודעות הגבוהה ביותר ולבחור את דרכו, תוך כיבוד דרכו של האחר, כי אין את דרך המלך. במרכזו של החינוך הדמוקרטי עומד החיבור לאי-ידיעה. החינוך האנתרופוסופי, לעומתו, יודע מניין הגענו, לאן אנו הולכים ומה צריך לעשות בדרך.

אכן, עולה הביקורת שהמחנכים בחינוך האנתרופוסופי יודעים הכול.

בחינוך הדמוקרטי יש הפרדה ברורה בין "אני חושב" ל"אני מאמין" ול"אני יודע". אפשר לפעול מתוך אמונה, אבל צריך שיהיה ברור שיש פה אמונה, לא ידיעה. בדמוקרטי ההתחברות לאי-הידיעה היא הכוח שנותן את החופש לפעול. אם כך, בלב החינוך הדמוקרטי עומדת חוויית הבחירה.

וזאת הביקורת מצד האנתרופוסופים על החינוך הדמוקרטי - בחירה בגיל מוקדם מדי, עוד לפני שהילד הגיע לבשלות לבחור.

החינוך הדמוקרטי לא מתכחש לתפיסה ההתפתחותית שקיימת באנתרופוסופיה, אבל אנחנו יכולים להסתכל גם על גישות התפתחותיות נוספות - פיאז'ה, אריקסון ועוד. אנחנו לא מסתכלים על גיל הילד, אלא על השלב ההתפתחותי שבו הוא נמצא, ויש פערים התפתחותיים בין ילדים באותו גיל. כלומר, מסתכלים על האינדיבידואל...

חינוך דמוקרטי בראשי פרקים

בית הספר הדמוקרטי הראשון בישראל נפתח בחדרה בשנת 1987, כאשר קבוצה של הורים ומחנכים בהובלתו של יעקב הכט ביקשה להקים בית ספר שבו ילמדו הילדים בסביבה חופשית.

"המכון לחינוך דמוקרטי" פועל בסמינר הקיבוצים, ועוסק בהכשרת מחנכים בתחום החינוך הדמוקרטי. הוא גם מקיים את הקואליציה של כלל בתי הספר הדמוקרטיים בארץ, שמספרם מגיע ל-24. כן מפעיל המכון מספר רב של פרויקטים חינוכיים, המשלבים עקרונות שונים של החינוך הדמוקרטי בתוך בתי ספר ממלכתיים.

החינוך הדמוקרטי הוא גלגולו השלישי של זרם חינוכי שהחל בשנות העשרים של המאה העשרים תחת השם "חינוך פרוגרסיבי", והתבסס על עקרונות הלמידה שפיתח הפילוסוף האמריקני ג'ון דיואי (1859-1952). בשנות השישים נקרא הזרם "חינוך פתוח", ומשנות התשעים, בהשראת בתי הספר שנפתחו בישראל, נקרא הזרם בכל העולם "חינוך דמוקרטי".

החינוך הדמוקרטי רואה בילד אדם שלם, הזכאי לחופש למידה, חופש בחירה ושוויון בינו לבין המבוגרים. בבית ספר דמוקרטי הילד בוחר את מערכת השעות ואת נושאי הלימוד שלו, והלימוד נעשה בקבוצות רב-גיליות. הצורה שבה מנוהל בית הספר מבטאת גם היא זיקה לעקרונות דמוקרטיים. ברוב בתי הספר ניתן למצוא ועדות משותפות לתלמידים, הורים ומורים. מאפיין חשוב נוסף הוא הצמדת חונך אישי מסגל בית הספר לכל אחד מתלמידיו. תפקיד המורה במערכת הוא לטפח את הדימוי העצמי של התלמיד כדי לסייע לו לעמוד במטרות שהציב לעצמו ולחוות חוויה של הצלחה.

לעיר אנחנו משחררים את המורים והמנהלים ונותנים להם חופש פעולה. וזה הקסם מדהים. כמעט בכל מורה, כולל המורה הכי סגור בעולם, מתחבא אדם יצירתי בלי גבולות. אבל כדי שאדם ישתחרר הוא צריך להרגיש שהוא נמצא בבית. וברגע שאדם מרגיש בבית, הוא מוצא את הסיבה שבגללה הוא בא לחינוך. ואז מתחיל שינוי מדהים.

מעבר לשיתופי פעולה בערים, היום התוכניות המרכזיות ביותר במשרד החינוך עוברות דרך החינוך הדמוקרטי. בתוכנית "אופק חדש" אנו מעורבים בכל הנושא של הכנסת "החינוך האישי" בכל חטיבות הביניים בארץ. אחרי רצח רבין הפעלנו את התוכנית "בית ספר חווה דמוקרטית" בכל הארץ. אני לא אגזים אם אגיד שישאל את בירת החינוך האלטרנטיבי בעולם. למעט ניו זילנד ודנמרק, תראה לי עוד מקום בעולם שבו החינוך האלטרנטיבי מקבל חופש וכסף כמו שמקבלים בארץ.

וגם צווי סגירה...

צווי סגירה מקבלים בכל העולם, כאשר פועלים בצורה לא חוקית. במקומות שעובדים בצורה חוקית, בשיתוף פעולה עם הממסד, ומקבלים סמל מוסד - אז המדינה תומכת ונותנת תקציבים. אם מישוהו מקים בית ספר על דעת עצמו ולא פועל כדי לקבל את האישורים הדרושים - הוא מקבל צו סגירה. לשמחתנו, המדינה כל כך חלשה ולא מצליחה לסגור את ה"עבריינים" של החינוך האנתרופוסופי והדמוקרטי. רוב החינוך הדמוקרטי הוא בזרם המוכר והרשמי, עם התקציבים של מדינת ישראל, והילד בוחר מה ללמוד. כאן זה המקום היחידי בעולם שזה קורה. יש פה מסר פלורליסטי ישראלי.

מה התפקיד של החינוך האלטרנטיבי בישראל?

אתה מכיר את הסרט מטריקס? החינוך האלטרנטיבי תפקידו להיות הנביאה. הנביאה היא מקור השינוי, מקור החיים. אם נהיה כולנו אותו דבר, זה מסכן את מדינת ישראל. ההתפתחות יכולה להתרחש בין שונות. ובישראל נוצרה נישא, מקום נוח לחינוך האלטרנטיבי להתפתח בו. בחברה בישראל יש צמיחה מטורפת של החינוך האלטרנטיבי. אנחנו רואים משהו מאוד יפה בחברה הישראלית, שיודעת לייצר אחרות. בתקופה שבה העולם נמצא כיום - זה דבר נפלא.

ד"ר יעקב הכט ישתתף בכנס אדם עולם לחינוך אלטרנטיבי ושינוי חברתי

חלשים ולשיתופי פעולה עם רשויות מקומיות ומשרד החינוך. תוכל להרחיב על המהלך הזה?

הקבוצה הראשונה, שהקימה את בית הספר בחדרה, הייתה מאוד חברתית. כולנו רצינו לעשות שינוי בחברה הישראלית, ולא רצינו להקים בית ספר שעולה כסף. אך לא הייתה לנו ברירה אלא לעשות זאת, כיוון שלא נתנו לנו הכרה ומימון. אבל גם אז תמיד ניסינו להכניס את כולם, והיה חוק שלא יהיה ילד שלא ייכנס בגלל נושא של כסף. לא רצינו שהילדים שלנו ייפגשו רק עם הדומים להם. אנחנו רואים בזה חיסרון.

בהתחלה המערכת הסתכלה עלינו בחשד, אבל בתהליך הדרגתי התחילה לקבל אותנו. משרד חינוך החל לשלוח אלינו משלחות מחו"ל, ואותי שלחו לעולם כנציג משרד החינוך. ב-93 זכינו בפרס חינוך, ובמקביל התחיל לחץ משמעותי מאוד על בית הספר - רשימת ההמתנה הגיעה ל-3,000 איש. בשלב הזה אספתי את ההורים ואמרתי להם שאם הם רוצים חינוך דמוקרטי עליהם להקים בתי ספר במקומות שונים ברחבי הארץ. וכך, בתקופה קצרה הקמנו מעל עשרים בתי ספר דמוקרטיים בכל הארץ.

ואיך ההתרחבות השפיעה על איכות בתי הספר? היא פגעה בה?

ההתרחבות והמפגש עם הממסד העלו את האיכות. ברגע שגדלנו היינו צריכים להקים מסלול למורים בסמינר הקיבוצים. בדרך-השיח איתם ועם המועצה להשכלה גבוהה נדרשנו להמון אישורים, דיונים, וזאת הייתה התחככות מצמיחה בצורה רצינית. אתה עומד מול אנשים מאוד רציניים, שיודעים מה זה חינוך, ואתה לא יכול סתם להפריח סיסמאות באוויר ולקצור תשואות מזהה, כמו שהרבה פעמים קורה בחינוך האלטרנטיבי כשהוא מדבר בינו לבין עצמו. היינו צריכים להסביר את עצמנו, כך שמישהו חיצוני יבין אותנו וישתכנע. זה היה תהליך מאוד מצמיח. ההתחככות מול החברה והממסד היא סוד הצמיחה הענקית של החינוך הדמוקרטי בישראל.

המערכות העירוניות והחינוכיות לא מגיבות בהתנגדות כשאתה מתחיל לפעול שם? לא אומרים, "מה הוא בא אלי מבחון ואומר לי מה לעשות?"

לא. אני חושב שהאנשים מאוד מחפשים שינוי. אנחנו לא באים אליהם עם מתכון מוכן. אנחנו באים לשחרר בבית הספר הדמוקרטי שחררו את התלמידים, וכשאנחנו באים